

ЩОДО ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ключові слова: мале підприємництво, державна підтримка, правові засоби.

Невід'ємною складовою успішної сучасної соціально орієнтованої моделі економіки є добре розвинутий сектор малого підприємництва. Відповідно до ч. 2 ст. 48 Господарського кодексу України (далі — ГК України), держава сприяє розвитку малого підприємництва, створює необхідні умови для цього [1]. Разом з тим, як зазначають дослідники, державна підтримка малого підприємництва реалізується не в повному обсязі, певним чином запізнюється [2, с. 27]. Це, в свою чергу, є одним з чинників, що призводить до скорочення кількості суб'єктів малого підприємництва. Так, за офіційними даними статистичних спостережень за 2010–2012 р.р., кількість малих підприємств у 2012 р. склала 344 048 порівняно з 357 241 в 2010 р. (зменшилась на 3,7 %), кількість фізичних осіб — суб'єктів малого підприємництва в 2012 р. склала 1 234 831 порівняно з 1 804 763 в 2010 р. (зменшилась на 31,6 %), зменшилась також кількість зайнятих працівників вказаних суб'єктів [3]. Наявний стан розвитку малого підприємництва свідчить про необхідність реалізації активної та виваженої державної політики у відповідній сфері з урахуванням галузевих та регіональних особливостей з активним застосуванням наявних правових засобів його державної підтримки.

Деякі аспекти проблематики досліджуваної теми знайшли своє відображення в працях вчених: С. С. Алексєєва [4], О. В. Малька, М. І. Матузова [5], Б. І. Пугінського [6] та інших авторів, проте окремі роботи щодо застосування правових засобів державної підтримки малого підприємництва відсутні.

З огляду на викладене, дослідження застосування правових засобів державної підтримки малого підприємництва є актуальним та доцільним.

Метою статті є уточнення поняття, засад та пріоритетів застосування правових засобів державної підтримки малого підприємництва.

З Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки, схваленої розпорядженням КМУ № 641-р від 28.08.2013 р. [7], випливає, що одним із головних факторів формування середнього класу в країні є розвиток малого і середнього підприємництва, що гарантує стабільність економіки та підвищення рівня життя громадян. В результаті відкриття власної справи та самозайнятості знижується рівень безробіття та водночас підвищується рівень доходів населення, що сприяє зростанню сукупного попиту та збільшенню обсягу виробництва. В Україні частка малих підприємств у загальній їх кількості становить 94,3 %, що в цілому відповідає рівню розвинутих країн світу. Так, у США, Японії, Великій Британії, Федеративній Республіці Німеччині, Італійській Республіці, Французькій Республіці серед усіх підприємств близько 95 % є малими і середніми. Про місце і значення малого підприємництва свідчить також його частка у загальній кількості зайнятого населення та у валовому внутрішньому продукті. В Україні в малому і середньому підприємстві у 2012 році було зайнято 5,2 млн. осіб, що становить лише 25 % економічно активного населення працездатного віку. При цьому в країнах Європейського Союзу такий показник становить більш як 50 %, а в Японії — близько 80 %. У країнах Європейського Союзу малі і середні підприємства створюють 50–70 % внутрішнього валового продукту, в Україні такий показник майже в чотири рази нижчий. Ефективне використання

правових засобів державної підтримки малого підприємництва дозволить покращити вказану ситуацію в економіці України.

Поняття «правових засобів» в юридичній науці використовується в різних значеннях: як про засоби говорять і про право в цілому, і про режими правового регулювання, і про елементи механізму правового регулювання. Як зазначає Т. І. Тарахонич, в літературі сформувався широкий та вузький підхід щодо розуміння категорії правових засобів [8, с. 37]. Під засобами в широкому значенні розуміють будь-яке явище, яке опосередковує процес перетворення ідеальної, розумової моделі (цілі) в реальний, матеріальний результат [9, с. 30]. Представники іншого підходу розглядають правові засоби як юридичний інструментарій та діяння суб'єктів (формалізований результат діяльності суб'єктів) [8, с. 37]. С. С. Алексєєв визначає правові засоби в широкому сенсі як субстанціональні, інституціональні явища правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права, його енергію [4, с. 14]. Під правовими засобами він розуміє такі юридичні установлення та форми, дія яких виражає, реалізує можливості права, його силу та викликає настання реального, фактичного соціально-економічного результату, надає необхідного ефекту в соціальному житті [10, с. 240]. С. С. Алексєєв підкреслює, що правові засоби є об'єктивованими, субстанційними правовими явищами, що мають фіксовані властивості, які дозволяють реалізувати потенціал права, його властивості [11, с. 349–350]. Б. І. Пугінський також пропонує два значення вказаного поняття — широкий і вузький. У першому значенні правові засоби — це сполучення (комбінації) юридично значущих дій, вчинених суб'єктом з дозволеним ступенем розсуду, що спрямовані на досягнення їх цілей (інтересів), що не суперечать законодавству та інтересам суспільства; у вузькому — юридичні способи вирішення суб'єктами відповідних завдань, досягнення своєї мети (інтересів) [6, с. 84]. По дефініції О. В. Малько, правові засоби — це правові явища, що виражаються в інструментах (установленнях) і діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, досягнення соціально корисних цілей [5, с. 722]. На думку Ю. Б. Батуріної, правовий засіб — це діяльно-інституціональне утворення, що показує функціонально-динамічну сторону правових явищ і права в цілому [12, с. 120]. Відповідно до визначення В. А. Сапуна, правові засоби — це такі інституційні утворення (установлення, форми) правової дійсності, які у своєму реальному функціонуванні, використанні в процесі спеціальної правової діяльності приводять до досягнення певного результату в рішенні соціально-економічних, політичних, моральних та інших завдань і проблем, що є перед суспільством і державою на сучасному етапі [13, с. 56].

Представники вузького підходу до розуміння правових засобів розкривають їх через категорію «юридичний інструментарій» [8, с. 37]. Так, П. В. Попінов вказує, що правові засоби — це передбачені нормами права та обумовлені певними цілями і завданнями інструменти правового регулювання [14, с. 7]. Л. П. Рассказов під правовими засобами розуміє своєрідні юридичні інструменти, за допомогою яких здійснюється впорядкування суспільних відносин та задоволення інтересів суб'єктів права — до них він відносить норми права, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, правові обмеження, правові стимули, правові заохочення тощо [15, с. 402]. Підтримують вказаний підхід М. Б. Смолянський та Л. Ю. Колюшкіна, які зазначають, що правові засоби — це ті юридичні інструменти, за допомогою яких право служить як регулятор суспільних відносин [16, с. 264]. О. О. Іванов відносить до правових засобів весь юридичний інструментарій, за допомогою якого задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення його соціально-корисних цілей, це багаточисленні елементи,

за допомогою яких право здійснює свій конструктивний вплив на суспільні відносини: джерела права, правові приписи, норми права, правові інститути, правозастосовні акти та акти реалізації прав та обов'язків, правові режими, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, засоби заохочення, покарання, дозволи, юридичні аксіоми, презумпції тощо [17, с. 233].

Г. Л. Знаменський, визначаючи суспільний господарський порядок, вказує, що це — основана на законодавстві та реальних інтересах суспільства система правових та економічних засобів, спрямована на забезпечення стабільності та ефективності господарювання, задоволення та захист інтересів господарюючих суб'єктів. При цьому він відносить до правових засобів «чисті продукти» правової системи — норми, принципи, презумпції, правовідношення, санкції, процедури правореалізуючої діяльності (правова робота) тощо, а до економічних лише ті, що здатні бути регуляторами господарських відносин після отримання ними тієї чи іншої «легалізації» (закріплення в правових нормах або затвердження компетентними органами держави) [18, с. 53].

Аналіз наукових праць дозволяє зробити висновок, що правові засоби державної підтримки малого підприємництва — це система юридичних засобів, об'єднаних на окремих ділянках правового регулювання малого підприємництва у своєрідні механізми та режими, що забезпечують ефективне вирішення завдань розвитку малого підприємництва. В загальному вигляді вони представляють собою складні правові явища, які відображені в інструментах (постановах [19, с. 190], встановленнях [20, с. 8]) та діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується гармонізація приватних і публічних інтересів та оптимальне поєднання приватних та публічних цілей державної підтримки малого підприємництва.

До загальних ознак правових засобів дослідники відносять те, що вони: є основними інструментами суб'єктів права для забезпечення особистих та публічних інтересів, досягнення поставлених цілей; відображають соціальну, інструментальну та особистісну цінності права; визначають, певним чином поєднуючись, галузеві правові режими; є основними елементами правового впливу, механізму правового регулювання; є спеціальними та загальними засобами, які забезпечують дію правової системи в цілому; призводять до юридичних наслідків (конкретних результатів); забезпечують ефективність правового регулювання завдяки постійному взаємозв'язку один з одним; забезпечуються та підтримуються державою.

Класифікація правових засобів державної підтримки малого підприємництва може здійснюватись за різними критеріями: субстанціональні та дієві (критерій регулятивної активності); за ступенем складності — первинні (елементарні) та комплексні (складені); за функціями права — регулятивні (дозволи) та охоронні (ступені захисту); за характером — матеріально-правові та процесуальні; за часом дії — постійні та тимчасові; за видом правового регулювання — нормативні та індивідуальні; за інформаційно-психологічною спрямованістю — стимулюючі (пільги, заохочення, спеціальні правові режими) та обмежуючі (призупинення, покарання) [19, с. 191].

Правовими засобами, що використовуються для ефективної державної підтримки малого підприємництва, є: дерегуляція господарської діяльності (у тому числі спрощення порядку започаткування та припинення підприємницької діяльності; вдосконалення процедур ліцензування та отримання документів дозвільного характеру; впорядкування та вдосконалення процедур здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності) [21, с. 3]; розширення можливостей доступу суб'єктів

малого підприємництва до отримання кредитних ресурсів (у тому числі надання гарантій та поруки за кредитами; залучення міжнародних організацій до кредитування); надання підтримки інноваційно-орієнтованим суб'єктам малого підприємництва (стимулювання суб'єктів малого підприємництва до провадження діяльності з використанням наукоємних, ресурсо- та енергозберігаючих інноваційних технологій; підвищення ефективності та розширення сфери застосування інструментів державної підтримки інноваційної діяльності суб'єктів малого підприємництва шляхом надання грантів, прямого інвестування інноваційних проектів, надання фінансових гарантій, стимулювання участі банків в інвестуванні інноваційної діяльності, надання нефінансових послуг та інших видів підтримки, державного замовлення на розроблення і впровадження новітніх технологій за пріоритетними напрямками, оновлення матеріально-технічної бази наукової та науково-технічної діяльності; розвиток співробітництва у сфері інноваційної діяльності між державою, суб'єктами малого підприємництва, вищими навчальними закладами та науково-дослідницькими установами; розроблення і виконання програм інтеграції суб'єктів малого підприємництва в національні та міжнародні інноваційні і технологічні кластери; забезпечення на безоплатній основі дистанційного доступу громадськості до патентно-інформаційних ресурсів, зокрема, щодо описів винаходів, корисних моделей, промислових зразків, знаків для товарів і послуг, селекційних досягнень, що сприятиме ефективному захисту прав на такі об'єкти); сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва (в тому числі підтримка створення бізнес-інкубаторів, що здійснюють надання комплексу послуг, зокрема послуг аутсорсингу, центрів трансферу технологій, консалтингових центрів, венчурних фондів, інноваційних бізнес-інкубаторів, що здійснюють підтримку нових проектів та надання венчурного фінансування; поширення позитивного досвіду використання нових інструментів кооперування суб'єктів малого, середнього і великого підприємництва, практики пошуку партнерів за кордоном); підтримки експортної діяльності суб'єктів малого підприємництва; вдосконалення системи професійної освіти, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва; співпраці між державою, приватним сектором та громадськими організаціями у сфері навчання підприємству; вдосконалення системи інформаційної підтримки; підвищення ролі місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у підтримці розвитку малого підприємництва; формування фонду нежитлових приміщень та земельних ділянок для надання в оренду суб'єктам малого підприємництва на пільгових умовах. Серед зазначених правових засобів державної підтримки малого підприємництва пріоритет у їх застосуванні повинен надаватися мотиваційно-стимулюючим.

Таким чином, можна зробити висновки, що правові засоби державної підтримки малого підприємництва — це система юридичних засобів, об'єднаних на окремих ділянках правового регулювання малого підприємництва у своєрідні механізми та режими, що забезпечують ефективне вирішення завдань розвитку малого підприємництва. В загальному вигляді вони представляють собою складні правові явища, які відображені в інструментах (постановах, встановленнях) та діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується гармонізація приватних і публічних інтересів та оптимальне поєднання приватних та публічних цілей державної підтримки малого підприємництва. Комплексне застосування правових засобів державної підтримки малого підприємництва в поєднанні з економічними засобами, яким надається певна

«легалізація», буде сприяти розвитку малого підприємництва, створить необхідні умови для цього. При застосуванні правових засобів державної підтримки малого підприємництва пріоритет повинен надаватися мотиваційно-стимулюючим засобам.

1. *Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18. — Ст. 144.*
2. *Алешкин А. И. Понятие субъекта малого предпринимательства и законодательство, регулирующее правоотношения в данной сфере // Предпринимательское право. — 2010. — № 4. — С. 23–27.*
3. *Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання / Офіційний сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>*
4. *Алексеев С. С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация // Советское государство и право. — 1987. — № 6. — С. 14.*
5. *Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристь, 2005. — 768 с.*
6. *Пугинский Б. И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. — М.: Юрид. лит., 1984. — С. 84.*
7. *Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 641-р // Офіційний вісник України. — 2013. — № 69. — С. 77. — Ст. 2543.*
8. *Тарахонич Т. І. Змістовна характеристика правових засобів: сучасні погляди // Часопис Київського університету права. — 2011. — № 2. — С. 36–39.*
9. *Шундигов К. В. Механизм правового регулирования: учебное пособие / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. А. В. Малько. — Саратов: СГАП, 2001. — 104 с.*
10. *Проблемы теории государства и права: учебник / Под ред. С. С. Алексеева. — М.: Юрид. лит., 1987. — 448 с.*
11. *Алексеев С. С. Право: азбука, теория, философия. Опыт комплексного исследования. — М.: Статут, 1999. — 712 с.*
12. *Батурина Ю. Б. Правовая форма и правовое средство в системе понятий теории права: дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2001. — 185 с.*
13. *Сапун В. А. Теория правовых средств и механизм реализации права: дис. ... доктора юрид. наук. — Нижний Новгород, 2002. — 786 с.*
14. *Попинов П. В. Правовые средства регулирования рыночных отношений в современной России: дис. ... канд. юрид. наук. — Нижний Новгород, 2005. — 191 с.*
15. *Расказов Л. П. Теория государства и права: учебник для вузов. — М.: Риор, 2008. — 463 с.*
16. *Смолянский М. Б., Колюшкина Л. Ю. Теория государства и права: учебное пособие. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2008. — 288 с.*
17. *Иванов А. А. Теория государства и права: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / А. А. Иванов; под ред. В. П. Малахова. — М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. — 351 с.*
18. *Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. — К.: Наукова думка, 1996. — 62 с.*

19. *Денисова А.* Правові засоби: поняття та види // *Право України.* — 2010. — № 7. — С. 190–195.
20. *Трофуненко Н. В.* Господарсько-правове забезпечення якості будівельних робіт: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Донецьк, 2011. — 20 с.
21. *Стимули для підприємців-«спрощенців» зберігаються* // *Урядовий кур'єр.* — 2013. — № 231. — С. 3.